

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 JULI
1942

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

17^e JAARGANG
N° 7

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

GERARD LAIRESSE (1640—1711) EN UTRECHT.

Gerard Lairese werd geboren en getogen te Luik, waar hij van zijn kinderjaren af alles teekende wat zijn oogen zagen, en waar zijn vader hem in de schilderkunst onderwees. Reeds had hij door het schilderen van eenige groote doeken, meerendeels mythologische voorstellingen, eenigen naam gemaakt, toen een liefdesavontuur van zijn jonge jaren zijn levensweg richtte naar de Noordelijke Nederlanden.

Drie en twintig jaar was Lairese oud, toen hij in aanraking kwam met twee zusters uit Maastricht, Marie en Catherine François, die hem soms tot model dienden. Weldra verloor hij zijn hart aan een van deze beiden en gaf haar een schriftelijke trouwbelofte. Zijn familie, weinig hiermee ingenomen, trachtte dit plan te verijdelen door den jongen man in aanraking te brengen met de mooie Maria Salme, een achternichtje van Lairese's zwager, den advocaat Delbrouck, bij wien de schilder op kamers woonde. Het opzet slaagde: Gerard bracht zijn genegenheid over op Maria en vergat zijn trouwbelofte; de zusters echter vergaten die niet.

Op 22 April 1664 had Gerard volgens gewoonte bij zijn ouders het middagmaal gebruikt en kwam hij op weg naar zijn kamers langs de herberg, waar de zusters verbijf hielden. Daar wachtten zij beiden hem op en spraken hem aan over de trouwbelofte. Tijdens de levendige woordenwisseling, die hierop ontstond, sloop een der zusters achter den schilder om en gaf hem met een mes een diepen steek in den hals. Nog meer wapens had het tweetal onder haar kleeren verborgen, zoodat de jonge man uit zelfverdediging zijn degen trok en, hoewel hij hevig bloedde, aan een zijner belaagsters twee diepe steken toebreacht. Tenslotte zijn beide partijen uit elkander gevlucht.

Vrees voor inmenging van het gerecht deed onzen schilder een wijkplaats zoeken in het naburige klooster der Dominicanen, die hem gastvrij opnamen en liefderijk verzorgden tot hij voldoende was hersteld om de vlucht naar het buitenland te kunnen ondernemen. In gezelschap van Maria Salme, die de broeders in de verpleging had bijgestaan, is Lairese vandaar vertrokken.

Een wagentje voerde hen en al hun bezit in de richting van Maastricht. Onderweg zijn zij te Navaigne, in de buurt van Luik, in het huwelijk verbonden.

Welke plaatsen heeft het jonge paar op zijn zwerftocht aangedaan, hoe heeft het toen geleefd? Het is niet bekend, alleen weet men dat zij over 's-Hertogenbosch, waar zij zich mogelijk een tijdlang hebben opgehouden, tenslotte te Utrecht zijn aangekomen, waar de omstandigheden hen noopten een tijdlang te verblijven. Hier werd in het kleine kamertje dat zij er huurden, hun zoon Andries geboren, die op 4 April 1665 te Utrecht Katholiek is gedoopt. Mag men Houbraken gelooven, dan zou niet alleen de gezondheidstoestand van de jonge moeder de voortzetting der reis hebben vertraagd, maar zou ook Lairesse in denzelfden tijd ziek hebben gelegen, aangetast door de toenmaals heerschende pest. Geldgebrek dwong hem, nauwelijks hersteld, het penseel onverwijld weer op te vatten en hard te werken. Het is bekend dat Gerard Lairesse met verbazingwekkende vlugheid arbeidde, doch de verkoop van zijn schilderwerk werd ongetwijfeld bemoeilijkt door het feit dat hij de Nederlandsche taal niet machtig was en misschien nog meer door het uitbreken van den tweeden Engelschen oorlog. In zijn nood heeft deze talentvolle schilder toen zelfs uithangborden en haardschermen geschilderd, tot eindelijk de verkoop van een schilderij gelukkige uitkomst bracht. De lezingen hoe deze verkoop tot stand kwam, zijn echter verschillend.

Er wordt beweerd, dat Lairesse te Utrecht een schilderij zou hebben tentoongesteld op de markt, de plaats waar men destijds schilderijen te koop placht aan te bieden. Hier zou het doek op den derden dag zijn opgemerkt door een zekeren heer Hooft uit Amsterdam, die het kocht en den schilder ontbood naar zijn woonplaats, waar deze weldra aanzienlijke bestellingen kreeg.

Een andere lezing is, dat Lairesse zijn schilderstuk zou hebben neergezet aan zijn huisdeur, onder den luifel, waar men toenmaals de koopwaar uitstalde. Toevallig zou de Amsterdamsche kunsthandelaar Gerard Uylenburgh, een neef van Rembrandts huisvrouw Saskia, toen daarlangs zijn gekomen en het werk hebben gekocht. Hij zou daarop aan Lairesse hebben verzocht naar Amsterdam te komen om daar voor hem te werken.

Waarschijnlijker klinkt het verhaal dat Lairesse zijn vrouw naar Amsterdam zou hebben afgevaardigd om twee schilderstukjes aan Uylenburgh te koop aan te bieden. Deze zou ze voor zestig gulden hebben gekocht en tevens hebben verzocht dat de meester in zijn dienst zou treden, wat de vrouw beloofde met haar man te zullen overleggen. Doch nog dienzelfden avond zou Uylenburgh met de nachtschuit naar Utrecht zijn gegaan „omdat die haas hem niet ontslippen zoude” en zou hij aan Lairesse

hebben voorgesteld dadelijk op te breken, „dat licht geschieden kon, wyl hy geen vrachtschuit noodig had om zyn inboel over te voeren”.

Onder welke omstandigheden deze verhuizing zich ook moge hebben toegedragen, vast staat, dat Lairesse's ster te Amsterdam is opgegaan, want hier is hij tot hoog aanzien gekomen. Nadat hij eenige weken voor Uylenburgh had gewerkt, vloeiden de bestellingen hem toe en kon hij daarna zelfstandig arbeiden. In 1667 verwierf hij het burgerrecht van Amsterdam, in 1668 huurde hij er een groot, door zuilen geschraagd, huis op de Nieuwmarkt, dat er middelpunt werd van kunstenaars en de vergaderplaats van het Amsterdamsche dichtgenootschap *Nil volentibus arduum* (niets is moeilijk voor hen die willen), welk genootschap het vertalen van Fransch-klassieke tooneelstukken bevorderde. Alle aanzienlijke Amsterdammers stelden een eer in zijn gezelschap. Sedert noemde onze schilder zich Gerard de Lairesse.

Zijn oeuvre, ofschoon slechts ten deele bewaard gebleven en nauwelijks een kwarteeuw omvattend, is zeer omvangrijk. Het succes van Lairesse is niet alleen te verklaren uit zijn groote schildersbekwaamheid, zijn grondige kennis van de klassieken, zijn veelzijdige ontwikkeling en zijn sprankelende geest, maar ook vooral uit het feit dat hij op het geschikte oogenblik te Amsterdam kwam, waar toen juist de zeden en gebruiken van het hof van Lodewijk XIV in de patricische wereld doordrongen. De rijke kooplieden en regenten schaften zich een Fransche pruik aan en gaven zich een vertoon van geleerdheid en deftigheid door hun grachtenhuizen te versieren met voorstellingen uit de klassieke oudheid, welke zij uit Frankrijk, dus tweedehands, leerden kennen. Van dit academisch classicisme is Lairesse de typische vertegenwoordiger; vooral op het gebied van de decoratieve schilderkunst ligt zijn hoofdverdienste. Stadhouder-koning Willem III en koningin Maria deden de audientiezaal van het slot Het Loo en de eetzaal van het paleis te Soestdijk door hem beschilderen, welke laatste beschilderingen niet meer aanwezig zijn.

Tal van Amsterdamsche grachtenpaleizen heeft Lairesse getooid met zijn plafond-, wand- en zaalsieraden. Slechts in enkele zijn deze nog aanwezig; o.a. op de Heerengracht 480 (Mevrouw De Jong Schouwenburg-Waller) is een plafond met den val van Phaëton en de allegorieën van de vier jaargetijden in de hoeken. Een grooter driedeelig plafond met de geschiedenis van Phaëton was nog voor korten tijd te zien op Heerengracht 458 (Goudstikker), doch is thans in andere handen overgegaan. Ook in het huis Heerengracht 476 bevinden zich schilderingen, welke aan Lairesse worden toegeschreven. Gaandeweg is dit schilderwerk overgebracht naar onze musea; o.a. naar het Gemeentelijk

en Rijksmuseum te Amsterdam, of naar andere openbare gebouwen. De groote allegori van Amsterdam, waarmee Lairesse in 1672 plafond en wanden beschilderde van het huis van den Amsterdamschen burgemeester Andries de Graeff (Heerengracht 446), versiert nu de z.g.n. Bolzaal van het Vredespaleis te 's-Gravenhage. De vier Italiaansche landschappen van Frederik de Moucheron (1634—1686), door Lairesse op den voorgrond gestoffeerd met vrouwenfiguren ten halven lijve, die leunen tegen een lambrizeering, eertijds aanwezig in het huis van den kunstlievenden koopman Jacob de Flines (Heerengracht 132), bedekken thans de wanden van de Raadzaal der Rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam. Zij werden door den toenmaligen eigenaar van dit huis, den Heer R. P. Tutein Nolthenius, in 1921 aan de Academie in bruikleen aangeboden en in 1929 ten geschenke gegeven ter herinnering aan zijn vriend Antoon der Kinderen.

Een zeer geliefde versiering van de huizen op de Heeren- en de Keizersgracht was toenmaals ook de beschildering van benedengangen en voorportalen met basreliefs, welke den indruk maakten van marmeren platen. Zij werden aangebracht op de zoldering en in gangnissen, welke door „platte pylers” werden gescheiden. Veel aandacht trokken indertijd de zinnebeeldige voorstellingen welke Lairesse „in 't graauw” schilderde voor het huis Messina (Heerengracht 164), de voorname woning van den rijken zijdelakenhandelaar en kunstverzamelaar Philips de Flines (1640—1700). Dergelijke schilderijen treft men nu nog aan in het gebouw Odeon, Singel 460, bij het Koningsplein, waar zij gemakkelijk voor ieder te bezichtigen zijn, daar dit oorspronkelijk aan de kunst gewijde gebouw thans tot verkooplokaal is gedgegradeerd. Deze schilderijen zijn niet gesigneerd.

Van de succesvolle kunstenaarsloopbaan van Gerard Lairesse vormt de donkere episode van zijn gedwongen verblijf te Utrecht de inleiding.

C. C. v. d. G.

SEVENTOORN EN HERTENHUIS

(oude namen in eere hersteld).

Iedere poging, hoe bescheiden ook, tot verlevendiging en verfraaiing van ons utrechtsch stadsbeeld verdient waardeering. Wanneer zoo'n poging tevens een overblijfsel uit vroeger dagen in eere houdt of doet herleven, is er reden, in dit Maandblad er de aandacht op te vestigen. Het is er ver van af, dat een goed gebouw of een aardige gevelsteen meer of minder er niet erg op aan zou komen. Zoo rijk is Utrecht waarlijk niet aan groote objecten met wat zwier, verhouding, fantasie, dat de kleinigheden verwaarloosd zouden mogen worden. Zelfs het weder aanbrengen